

УДК: 14:316.75

Марина СЕВЕРИНЧУК*бакалавр з політичної філософії**м. Черкаси, Україна***КОНЦЕПЦІЯ УКРАЇНСЬКОЇ НАЦІОНАЛЬНОЇ ІДЕЇ
МИКОЛИ МІХНОВСЬКОГО:
ВИТОКИ, ЗМІСТ І СУСПІЛЬНИЙ РЕЗОНАНС**

Стаття присвячена сучасному осмисленню філософського підґрунтя ідеології націоналізму Міхновського і проблематики національної ідеї, яка лежить в його основі. Показано громадсько-політичну діяльність і філософське бачення М. Міхновського в контексті реалій сучасного демократичного світу. Показано, що націоналістично-самостійницькі ідеї М. Міхновського постали новою філософією того часу, залишаючись актуальними і нині – як морально-ідейний заповіт для нового покоління української молоді.

Ключові слова: *націєтвірні процеси, національна свідомість, самостійна Україна, національна самоідентифікація.*

Вступ. Черговий етап боротьби українства за свою незалежність, який зараз триває у вигляді активної фази російсько-української війни, спонукає вкотре шукати відповіді на питання щодо української національної ідеї, її формування, ідеологічного навантаження, філософського підґрунтя: чому ми знову вимушені виборювати в агресора своє право називатися нацією, що формує єдину національну спільноту і які помилки минулого маємо врахувати, аби не допустити їх повторення в майбутньому. Ці питання не втрачають своєї актуальності у ХХІ столітті, набуваючи нових форм та контекстів.

Постать Миколи Міхновського – без сумніву, одна з найвагоміших в контексті дослідження концепції української національної ідеї та осмислення проблематики самоідентифікації українців. Його бачення національної ідеї, ідей самостійництва та націоналізму як політичної ідеології зокрема – спроба самоусвідомлення історичної долі української нації і окреслення її ціннісних орієнтирів на майбутнє. Як влучно зазначають О. Кожем'якіна та Б. Гранатирко, «Микола Міхновський став абсолютним феноменом, який своїми поглядами та ідеями випередив час» [1]. Оpubліковані спогади С. Шемета, К. Антонович, І. Марченка, М. Лівницької [7, 9, 16] дають змогу певною мірою зрозуміти філософське

бачення М. Міхновського, проаналізувати ті його кроки і переконання, які в контексті сучасного демократичного світу можуть видаватися суперечливими.

Громадсько-політичну діяльність Миколи Міхновського досліджували також Л. Тарасенко, П. Мірчук, Ф. Турченко, В. Сергійчук. Особливу увагу хочеться звернути на працю Р. Ковалю та Ю. Юзича «Микола Міхновський. Спогади, свідчення, документи» [2], яка, окрім усього, містить понад 20 текстів, що належать перу ідеолога української самостійності, 12 з яких опубліковано вперше, та два інтерв'ю Міхновського, що дає змогу досліджувати маловідомі факти з життя політичного діяча і прослідкувати кристалізацію його філософських ідей.

Актуальність теми. Попри численні дослідження теми українського націоналізму як ідеології, національної самосвідомості українців, вона продовжує залишатися актуальною. Сприяють цьому насамперед політичні виклики, перед якими зараз стоїть Україна, загострення питання незалежності держави. Тож вивчення витоків державо- та націєтворчих процесів і їх історико-філософський аналіз – саме на прикладі концепції самостійної України Миколи Міхновського – допоможе підкреслити роль усвідомленого українства у процесі творення нації.

Метою дослідження є з'ясування філософського значення національної ідеї Миколи Міхновського та його вплив на сучасне українське суспільство, починаючи з ХХ ст. і до наших днів. Дослідження основних ідей ідеолога українського націоналізму, які, через низку політичних подій, не знайшли масової підтримки на початку ХХ ст., коли українство, позбувшись імперського впливу, почало свою боротьбу за незалежність, і які зараз, із новим витком національно-визвольної боротьби, потребують більше ґрунтового вивчення та осмислення. Застосовувались аналіз та синтез інформації, порівняльний та типологічний методи дослідження.

Виклад основного матеріалу. В процесі творення будь-якої держави виділяються історичні постаті, що вказують народу на вектори подальшого розвитку, і по суті своїй, є зачинателями доленосних концепцій та ідей. Ці люди – завжди в центрі історичного та політичного виру, однак часто внесок таких діячів залишається недооціненим сучасниками, але стає дороговказом для наступних поколінь. Саме такою постаттю був Микола Міхновський – політик, правник, публіцист, державник, основоположник новітнього українського самостійництва [3], той, кого називають фундатором національно-радикальної політично-філософської течії в Україні – зачинателем ідеї націоналізму в його сучасному розумінні.

Варто зазначити, початок ХХ століття – переломний період для української держави. Розпад Російської імперії, необхідність пошуку нових шляхів для самореалізації українського народу, поява нових діячів, героїв та політичних ідей та ідеологій – саме в такий час відбувалося становлення нової держави – Української Народної Республіки. Не дивно, що саме на цей період припадає кінець епохи, відомої в історії як «українофільство», для якої притаманні аполітичність української інтелігенції, її літературно-культурна спрямованість, ігнорування національного питання. Українофіли зосереджувалися на соціальних проблемах, але й їх пропонували вирішувати в межах загальноросійської революції [5, с. 76]. Це саме той період, коли панувала народницька ідеологія із філософським позитивізмом в основі. Українська нація сприймалася як безкласова, а майбутнє українське суспільство вбачалося виключно соціалістичним [5]. Тож необхідність зміни підходу української інтелігенції в певний момент стала особливо гостро. Тоді ж на теренах України формується нова генерація інтелігентів із новим баченням майбутнього країни – студентське «Братство Тарасівців». Саме з ідеями «Тарасівців» В. Шаян пов'язує подальшу діяльність М. Міхновського [6, с. 7], який доєднався до братства дещо пізніше. Щоправда, «братчики» з перших хвилин знайомства були захоплені трактуванням Міхновським національної ідеї. У своїх спогадах С. Шемет пише: «Він був тим, що допоміг мені, моїм близьким і товаришам пізнати «красу і силу» селянської України, відчутти нашу національну гордість і усвідомити *бажання України національно могутної, незалежної*» [7]. Саме ядро «Братства Тарасівців» зрештою стане рушійною силою в подальшому просуванні ідей націоналізму.

Однак саме М. Міхновський, за свідченням С. Шемета, прагнув поглибити українську ідею, зробити її з літературної – політичною (культурного надбання попередніх поколінь, вважав, – недостатньо), шукав нові шляхи для того, аби звільнити українську політичну думку від чужих впливів, його обурювало мавпування «московських взірців».

«Він хоче обняти цілий український проблем, додумати його до кінця, піднятися до *найвищого пункту національної свідомості*. І він мав смілість, самотній тоді, до того найвищого пункту піднятися, кінцеву мету – «Самостійну Україну» – побачити і про неї тодішньому українському свідомому громадянству сказати» [7].

Згадана праця «Самостійна Україна» – ідеологічна основа програми Революційної Української Партії (РУП), яка стала першою політичною партією Наддніпрянщини. Втім, її сміливо можна вважати доктриною ідей українського самостійництва. В основі документу закладені засади соціальної

справедливості, порушене питання гноблення українців саме через відсутність національної ідеї [1]. Слова «Одна, єдина, нероздільна, вільна, самостійна Україна від гір карпатських аж по кавказські» [6], проголошені Міхновським під час зачитання «Самостійної України», як ніщо краще підкреслювали прагнення самостійників до незалежності держави. У своїх нарисах Віктор Андрієвський так згадує суспільну реакцію на брошуру: «Книжечка М. І. Міхновського створила епоху в нашому політичному житті. Не тільки тому, що вона оголошувала засаду української державності, а й через той підхід, яким те домагання підпиралося» [11].

Микола Міхновський звертав увагу на значну інтелектуальні втрати від поневолення нації, адже вважав: українська нація платить «данину» поневолювачам не лише матеріально, але інтелектуально. І саме отакі втрати на культурному і духовному поприщах поступово призводили до руйнування українства як нації. Вину за це покладав частково саме на інтелектуальну еліту, інтелігенцію, яка не проявляла потрібної стійкості, «ніколи не служила своєму народові, не зважала на інтереси нації і грала свою ганебну й сороміцьку роль» [4].

Варто зазначити, в тексті праці «Самостійна Україна» Микола Міхновський подає історію української державності, принципово протилежну народницькій концепції історії України Михайла Грушевського [4]. «Головніший закид, який роблять нам наші суперники, пильнуючи довести нам безвиглядність наших стремлінь, закид, ніби ми ніколи не склали держави і через те не маємо під собою історичної підстави, – є тільки впливом неучтва й незнання ані історії, ані права. Через увесь час свого історичного існування нація наша з найбільшими зусиллями пильнує вилитися у форму держави самостійної і незалежної» [6, с. 17]. Що лише підтверджує різне бачення вказаними діячами політичного майбутнього України штибу початку ХХ століття та їх ідеологічне протистояння.

Ідеї РУП транслиували принципово інший світогляд, не звичний для того часу і масово не визнаний. Головна ціль самостійницького руху – визволення нації з московської неволі, утворення Самостійної Української Держави. «Наші методи і засоби боротьби повинні відповідати поставленій цілі. Вже тепер, в перших фазах боротьби, ми – Українці – не можемо йти разом з московськими революціонерами, бо московські революціонери, не менше ніж московські оборонці існуючого режиму, хотять нашого національного поневолення, хотять українські інтереси підпорядкувати інтересам московським (*Україна для Українців*)» [6].

Після заснування Української Народної Партії (УНП) у 1902 році, М. Міхновський продовжує дотримуватися своїх націоналістично-

самостійницьких ідей. Яскраво виражені вони у праці «Десять заповідей», яка відображає основні життєві принципи членів УНП. О. Доній переконаний: ці 10 принципів є наслідуванням десяти заповідей християнства [8]. Окрім єдності й неподільності України для українців, в «заповідях» задекларовані також послуговування українською мовою «усюди й завсігди», пошанування діячів рідного краю і ненависть до його ворогів, допомога землякам, недопустимість байдужості до всенародних інтересів України та обкрадання власного народу. Окрім того, серед заповідей зустрічаємо і неоднозначні «усі люди твої браття, але москалі, ляхи, угри, румуни та жиди нашого народу, поки вони панують над нами й визискують нас. Се вороги» та «не бери собі дружини з чужинців, бо твої діти будуть тобі ворогами» [8], які зробили з Миколи Міхновського постать суперечливу і для свого часу, і для наступних поколінь. Дехто трактує їх як прояв ксенофобії та заклик до поляризації суспільства. Якщо ж звернутися до пізніших праць Міхновського, то бачимо його переконання, що, уникаючи національного шовінізму пануючих націй, треба плекати здоровий націоналізм поневолених народів, бо він є джерелом творчості, і тільки в тому заховуються зародки народної свободи. Націоналізм він називає велетенською і непоборною силою, під могутнім натиском якої ламаються, здається, непереможні кайдани, розпадаються великі імперії і з'являються до історичного життя нові народи [15]. То ж бачимо національно-захисний характер цих гасел.

Велику увагу М. Міхновський приділяв питанню пропаганди своїх національно-самостійницьких ідей в тих колах, які були не зачеплені його ідеологією – здебільшого на Слобожанщині та Донбасі. Там працював із робітничими і промисловими спільнотами. Десь в цей час починає усвідомлювати, що державотворчі процеси залежать не лише від інтелігенції, а й великою мірою – робітничим класом [7]. Вів також активну пропагандистську роботу і в колах військових. Зокрема, під час вимушеного перебування на Кубані працював із «кадетами» – колишніми денікінцями. Іван Марченко так згадує той час: «Ми могли з великим сумлінням казати, що і ми настроєні проти «кадетів», що ми здійснюємо советську національну політику. Може, і досить довгий час ми так могли б там працювати. Але Міхновський вів справу з великим напруженням, не одкладаючи на завтра те, що можна зробити сьогодні, наслідки нашої праці були колосальними, але це, мабуть, і прискорило крах наших зусиль» [9, с. 35]. Міхновський, викладаючи українську літературу й історію, як блискучий промовець, будь-яку свою лекцію перетворював на національну пропаганду. В межах цих лекцій торкався зокрема і питання необхідності в Україні української церкви [10].

Загалом, варто сказати, що М. Міхновський, дотримуючись своїх ідеологічних і філософських принципів, багато уваги приділяв питанню створення сильної й незалежної української армії. Зокрема, акцентував на цьому увагу у 1917-му, коли більшість лідерів центральної ради не надавали значення цьому питанню.

Як свідчать опубліковані праці та інтерв'ю Миколи Міхновського, в другій половині життя він дещо відійшов від своїх націоналістично-революційних поглядів в бік ґрунтовного державництва [2]. Підтверджують це і його сучасники: «Самими лише національними почуваннями не можна збудувати своєї власної нової Української Держави на місці упавшої держави старої метропольної. Відтоді Держава в його світогляді починає переважати над пануючою над ним досі неподільно Нацією. І хоч хвилинами його чуттєва революційна вдача бере ще верх над наукою досвіду, і хоч хвилинами націоналіст переборює ще в нім державника, але основний напрям шляху, по якому він йде, остається незмінним» [7].

Національна ідея не є ані доктриною, ані концепцією, це – духовно-екзистенційне явище, орієнтоване на життєві потреби. Національна ідея – це першооснова націоналізму як ідеології й політики, це те підґрунтя, на якому відбувається національна самоідентифікація [12]. Так, системі смисложиттєвих орієнтирів нації притаманний феномен національної ідентичності. О. Кожем'якіна, посилаючись на концепцію Є. Сміта, наводить такі характерні функції національної ідентичності: політична, легітимативна та об'єднуюча, коли члени спільноти є представниками однієї нації, і саме ця національна належність і є засобом самовизначення людини [1].

Аналізуючи поразку націоналістичних ідей М. Міхновського у 1919 році, А. Андрієвський наголошує: «Наш націоналізм життєздатний. Не зважаючи на всі перешкоди, він не завмер. Наш нарід великий. Прищепити йому державну ідею не так то було легко. Щоб ця ідея за хопила нарід у всій повноті, потрібна апостольська праця. Ця праця оправдана. Великий нарід мусить мати свою державу» [13].

Відгукуються ці слова і подіях сучасності. Приміром, у статті «Розвиток національної ідеї в працях М. Міхновського» Л. Тарасенко відзначає: «самостійницькі ідеї концепції нації М. Міхновського не загубилися в часі, й через сто років ввійшли в обіг серед мислячих українців та дали свої плоди» [14]. Особливо добре видно це з початком повномасштабного вторгнення росії в Україну, коли відбулося єднання усіх прошарків українства задля того, щоб вибороти незалежність, право називатися країною демократичного світу і уникнути поневолення споконвічним ворогом, як свого часу бачив майбутнє для України М. Міхновський.

У своїх ідейно-політичних пошуках Микола Міхновський завжди прагнув триматися сучасних йому філософських засад. Це зокрема принципи свободи, справедливості, дотримання прав представників нації, прагнення до державної незалежності. «Нас багато – цілих 30 мільйонів. Нам належить будучина, бо зовсім неможливо, щоб 1/30 частина усїєї людськості, ціла велика нація могла зникнути, могла бути здушеною» [6].

Підсумовуючи роль М. Міхновського у становленні ідеї національної єдності, С. Шемет зазначав: «Чи не найбільшою його заслугою був великий творчий розмах українським національним почуванням. Малесеньку любов до пісень, вишивок... він розпалив серед українців в полум'я любові до Великої, Вільної, Самостійної України. Оце захоплення національних почувань великим, достойним великої нації, ідеалом – забезпечило Миколі Міхновському почесне місце в історії України навіки» [7].

Висновки. Ідеї Миколи Міхновського базувалися, насамперед, на осмисленні смисложиттєвих питань національної спільноти, усвідомлення членів цієї спільноти спільності історичної долі, цінностей та уявленнями про майбутнє. Саме рефлексії щодо цих питань стали філософською основою ідеології самостійництва, націоналізму Міхновського – основних пунктів його концепції національної ідеї, які якнайкраще також відображають і її філософсько-політичне забарвлення. Своїм принципам він залишився вірним до кінця життя, сповідуючи їх навіть у важкі для патріотів-державників радянські часи.

Враховуючи наслідки колоніального впливу на сучасних українців, воєнні втрати як духовні, культурні, так і особистісні, чинники формування політичної суб'єктності, саме державницький напрям національної ідеї Миколи Міхновського особливо актуальний для України наших днів. Справедливість і право на відстоювання своїх національних інтересів – вагомі концептуальні пункти для українства нині. Для нації, яка ціною історичних помилок і власного досвіду сьогодення усвідомлює значення незалежності держави, її соборності і суверенітету на карті світу. Національна ідея і нині є одним із провідних чинників при формуванні самостійної, незалежної держави. Нова українська інтелігенція має стати рушійною силою в процесі сучасного державотворення [1]. Незалежна держава – спільна мета українців, яка залишається орієнтиром у розвитку нашої індивідуальності і спільної національної самореалізації, особливо віч-на-віч із підступним ворогом цієї ж таки самостійності.

Список використаної літератури

1. Кожем'якіна О., Гранатирко Б. Філософія національної ідеї Миколи Міхновського. *Гуманітарний вісник : зб. наук. праць*. Черкаси : ЧДТУ, 2021. Ч. 34. С. 5–14.
2. Коваль Р., Юзич Ю. Микола Міхновський: спогади, свідчення, документи. Київ, 2021. 50 с.
3. Філософська думка в Україні: Біобібліографічний словник / В. С. Горський та ін. Київ: Пульсари, 2002. 244 с.
4. Кралюк П. Ідеолог Микола Міхновський. До 120-річчя брошури «Самостійна Україна». *Радіо «Свобода»*. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/30651733.html>
5. *Турченко Ф.* Микола Міхновський: життя і слово. Київ : Генеза, 2006. 279 с.
6. Міхновський М. Самостійна Україна: програма Революційної Укр. Партії із 1900 року. Лондон, 1967. 32 с.
7. Шемет С. Микола Міхновський (Посмертна згадка). *Хліборобська Україна*. Відень, 1924-1925. Кн. 5. С. 3–30.
8. Доній О. Трансформація української національної ідеї. Київ : Наш Формат, 2019. 472 с
9. *Марченко І.* Корені мого патріотично-національного самовизначення. Київ, 2015. 106 с.
10. Сергійчук В. В обороні української правди. Вишгород: ПП Сергійчук М.І., 2020. 624 с.
11. Андрієвський В. Микола Міхновський (Нарис суспільно-політичної біографії). *Визвольний шлях*. 1974. № 6 (315). С. 588–617.
12. Нагорна Л. П. Національна ідея. *Енциклопедія історії України* / за ред. В.А. Смолія. Київ: Наукова думка, 2010. 728 с. URL: http://www.history.org.ua/?termin=Natsionalna_ideia
13. Андрієвський О. М. Український націоналізм, 1917–1919 р.р. Чернівці, 1935. 30 с.
14. Тарасенко Л. Б. Розвиток української національної ідеї в працях М. Міхновського. *Південноукраїнський правничий часопис*. Одеса: Гельветика, 2019. № 4. Част. 3. С. 165–168.
15. Міхновський М. Націоналізм – всесвітня сила. *Бандера: бібліотека націоналіста*. URL: <https://bandera.lviv.ua/mykola-mihnovskyj-nacionalizm-vsесvitnja-syla/>
16. *Антонович К.* З моїх споминів про Миколу Міхновського. *Самостійна Україна*. Вінніпег, 1957. Ч. 11. 9 с.
17. *Мірчук П.* Микола Міхновський: апостол української державности. Філадельфія: Т-во укр. студіюючої молоді ім. М. Міхновського, 1960. 136 с.

Maryna SEVERYNCHUK
Bachelor of Political Philosophy
Cherkasy, Ukraine

**THE CONCEPT OF THE UKRAINIAN NATIONAL IDEA
OF MYKOLA MIKHNOVSKY:
ORIGIN, CONTENT AND SOCIAL RESONANCE**

The article is devoted to the contemporary understanding of the philosophical basis of the ideology of nationalism of M. Mikhnovsky and the issues of the national idea that underlie it. The socio-political activity and philosophical vision of M. Mikhnovsky are shown in the context of the realities of the modern democratic world. It is established that the ideas of Mykola Mikhnovsky were based primarily on his understanding of the meaningful life issues of the national community. Reflections on the awareness of the commonality of historical destiny, values, and ideas about the future became the philosophical basis of the ideology of independence and nationalism of Mikhnovsky. He remained faithful to his principles and the concept of the national idea until the end of his life. It is noted that the nationalist-independence ideas of M. Mikhnovsky became a new philosophy of that time, remaining relevant even today - as a moral and ideological testament for the new generation of Ukrainian youth. Considering the consequences of colonial influence on modern Ukrainians, war losses - both spiritual, cultural, and personal ones - it is the statist direction of the national idea of Mykola Mikhnovsky that gains public resonance in Ukraine today as a factor in the establishment of political subjectivity

Keywords: *nation-building processes, national consciousness, independent Ukraine, national self-identification*